

RESTAURAREA UNUI CATAVASIER MANUSCRIS DE SECOL XIX

SIMONA TIRONEAC*

Catavasierul este o carte de cult din ritul bizantin al Bisericii Ortodoxe, o antologie ce conține imnurile învierii și textele liturgice necesare slujbelor din Duminici și sărbători, după cele 8 glasuri. Volumul prezentat este un manuscris de secol XIX, scris în sistemul nouă hrisantică, notația liniară a lui Macarie Ieromonahul (1770-1836) și restaurat împreună cu grupul de file individuale ce a însoțit cartea.

Numele acestei antologii provine de la Catavasiile care deschideau prima ediție a cărții, tipărită la Târgoviște în anul 1713, ele fiind un fel de rezumat al canoanelor din care fac parte, cu irmoase, adică primele strofe sau stihiri ale fiecărei ode din anumite canoane. Fiecare praznic împărătesc își are catavasiile lui formate din irmoasele odelor din canonul sărbătorii respective; unele din duminicile Triodului, ca și zilele din Săptămâna Patimilor, au de asemenea catavasiile proprii. Catavasiile care se cântă de-a lungul anului se găsesc fie în Mineie, fie sunt culese în Catavasier sau Octoihul mic sau, în cazul catavasiilor pentru sărbătorile mari, împreună cu irmoasele, în cartea numită Irmologhion. Catavasiile și irmoasele au fost, în general, păstrate așa cum au fost traduse sau compuse de protopsalți, diortosind, îndreptând și completând, acolo unde a fost cazul.

Catavasia are înțeles de pogorâre, coborâre, care vine de la faptul că, în vechime, sau în unele mănăstiri și azi, cântăreții celor două strane, după ce cântau troparele din odă, coborau din cafas în mijlocul bisericii, unde cântau împreună irmosul, adică troparul de început. În unele parohii, se cântă mai mult catavasiile în locul textelor odelor respective. În aceste cazuri, ecteniile mici, în mod normal intercalate în canon, sunt omise și catavasiile sunt cântate una după alta fără întrerupere.

Acum exact 300 de ani, ieromonahul Filothei sin Agăi Jipei de la Sfânta Mitropolie din București termina de scris opera sa de căpetenie, un voluminos manuscris muzical în sistemul antehrisantică intitulată: „Psaltichie rumânească

* Muzeul Județean Teleorman, Alexandria.

care cuprinde întru sine Catavasiarul cu toate trebuincioasele cântări ale bisericii ce să cântă peste tot anul...”. Manuscrisul a fost încheiat în ziua de 24 decembrie 1713, în vremea luminatului domnitor român, Sfântul Constantin Brâncoveanu, și a mitropolitului cărturar Sfântul Antim Ivireanul¹.

În sistema nouă a scris Părintele Macarie Ieromonahul, după cum spune Anton Pann în Bazul teoretic (p. XXVIII-XXIX), la 1846: „Din tîlmăcitorii și alcătuitoarii cîntărilor români nu cunosc decît patru - afară din Cantemir, domnul Moldavii -: cel dintîiu care a tîlmăcit Anastasimatarul este Mihalache Moldoveanul; precum singur scrie: Anastasimatar românesc alcătuit acum întîiu de mine Mihalache Moldoveanul, la anul 1767. Al doilea este unul Vasilache Cîntăreț, de la care să găsec heruvice, chinonice și altele. Al treilea este Ianuarie Protosinghelul, carele pe la anul 1821 mi'a arătat un Anastasimatar foarte frumos potrivit în limba românească, și un Doxasticar asemenea vrednic de toată lauda. Al patrulea care a scris pe metoda vechiu este Părintele Macarie Ieromonahul, portarie al Sfintei Mitropolii; acesta însă mai pe urmă învâțînd metoda nouă și întocma prefăcîndu-le le-a și tipărit precum se vădu”.

Prezentare și descriere. Este un Catavasier manuscris de secol XIX, scris în sistema nouă, liniară, cu text în limba română și cu grafie chirilică, neîncadrat în chenar. Ornamentica sa este totuși săracă, reprezentată de puține delimitări în lance neagră dublă, spiralată și punctată cu roșu la mijloc, cu letrine foarte diferite ca dimensiuni și aspect, predominant roșii, simple, ușor înflorite sau cu hașuri, punctate în combinație de negru pe roșu.

Pentru scrierea cărții s-a folosit cerneală ferogalică plus carbon, cerneală neagră și roșie insolubile. Pe lângă notările pe marginea textului cu cerneală neagră sau creion, pe prima filă cu text este prezentă o ștampilă mică de apartenență cu tuș negru, fiind reprezentate într-un cadru oval un vultur și trei litere dedesubt. Pe cuprinsul volumului sunt file lăsate complet libere pe o parte, mai ales spre sfârșit, prezentând diferite notări ulterioare, cu cerneală sau creion. Tranșele au fost colorate neuniform, cu aceeași cerneală roșie folosită pentru scriere, în nenumărate locuri formând pete marginal, pe suprafața filelor.

Volumul are ca suport o hârtie de diferite grosimi, cu aspect rugos și culoare verde-gri, fără linii de apă sau filigran, iar pH-ul hârtiei de 6,6. Blocul de carte conține caiete formate din patru foi fălțuite, cu forzațuri din hârtie groasă, de culoare ecru. Textului i-au fost făcute corecturi prin aplicarea de fragmente de hârtie de același tip, schimbând uneori doar letrine, alteori porțiuni întregi de text cu note, folosind aceeași cerneală.

Fasciculele manuscrisului au fost cusute continuu cu fir gros din bumbac, pe trei nervuri profilate, cu două lăntișoare marginale, fără capital-band.

¹ Catavasier 2014/Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Dimitrie Suceveanul, Ștefanache Popescu, Ion-Popescu Pasărea.

Cotorul interior a fost căptușit cu hârtie, cu aripioare lipite pe scoarțe întărind articulația. Scoarțele, din carton stratificat, au fost căptușite la exterior cu 2-3 straturi din aceeași hârtie ca și filele individuale păstrate, au avut colțurile îmbrăcate în piele de vițel maronic, iar cotorul exterior a fost îmbrăcat de asemenea în piele, cu capișoane formate și fără ornamente. Fețele copertilor au avut ca învelitoare o hârtie albastră velină, cu un ușor model reliefat în motive vegetale intercalate uniform. Învelitoarea a fost trecută peste pielea ce depășea articulația și la colțuri lăsat liber doar puțin din partea îmbrăcată în piele.

Separat volumului s-a aflat un grup de 45 de file individuale, din aceeași hârtie ca și blocul de carte. Ele s-au dovedit a fi ciorne și exerciții de caligrafie, urmând a fi de asemenea restaurate.

Diagnostic și stare de conservare. Gradul avansat de deteriorare de la exterior dovedește condițiile improprie în care a fost păstrat volumul, ducând la pierderea integrității și triplul atac biologic.

Degradările fizico-mecanice produse asupra blocului de carte constau în deteriorări ale tranșei frontale și colțurilor, în special la filele de început, dar și importante zone lacunare din cuprinsul său. Gradul ridicat de umiditate, dar de scurtă durată la care a fost expus volumul, a dus la desfacerea elementelor legăturii, cu desprinderea pielii cotorului de scoarțe și pierderea acestora din urmă, păstrându-se doar foile de căptușire a scoarței posterioare (Fig. 1-2). S-au produs cearcănele de apă ale forțașurilor, fără însă ca filele corpului de carte să aibă de suferit. Paginile detașate de volum au fost găsite prinse între ele prin depozite groase de pământ întărit.

Fig. 1 Se evidențiază desprinderea elementelor legăturii la coperta anterioară, pierderea scoarței.

Fig. 2 Din coperta posterioară s-au păstrat doar fragmentele de căptușire a scoarței.

În condiții de umezeală s-a produs și atacul biologic datorat fungilor (*Aspergillus Ruber*), inactive, vizibil prin petele de culoare roz, predominant pe forzațul anterior. Se mai pot observa câteva galerii produse de cari pe forzațuri și câteva din filele de început, atac de asemenea inactive, precum și deteriorări produse de rozătoare la colțul superior al filelor de sfârșit, constând în lipsuri importante din suport și mai puțin din text (Fig. 3-4).

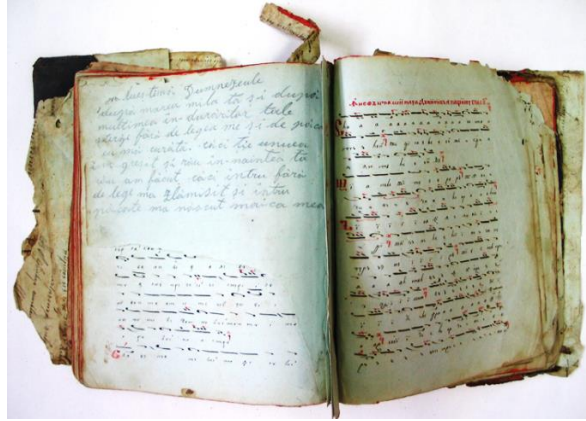

Fig. 3. Zone lacunare, pagini rupte, atac biologic produs de rozătoare.

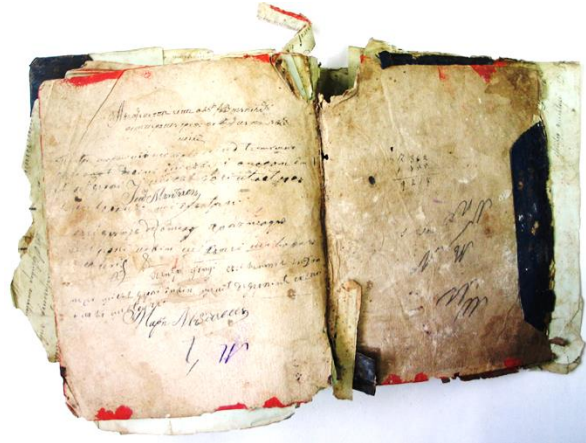

Fig. 4. Lipsa părții fixe a forzațului posterior, grad accentuat de murdărire, atac fungic.

Tratament. Ca tratament aplicat, după desprăfuirea generală a manuscrisului cu o pensulă moale, s-a trecut la desprinderea una de alta a filelor atașate manuscrisului, cu ajutorul bisturiului, fără a fi necesară umezirea acestora, apoi curățarea uscată a lor prin îndepărtarea mecanică a depozitelor de

pământ. Pe porțiuni mici ale acestor file s-au făcut teste în vederea curățării prin spălare, în urma cărora s-a stabilit spălarea filelor volumului în apă la 40 C, pe suport mixt, fără insistarea pe zonele scrise datorită cernelii ferogalice plus carbon. S-a efectuat spălarea paginilor prin imersie în apă, cu protejarea ștampilei de pe prima filă, operația efectuându-se cu o oarecare dificultate însă pentru filele individuale, deoarece suprafața paginilor fusese bine impregnată cu pământul umed.

Restaurarea filelor manuscrisului, a părților libere ale forzașurilor și a filelor detașate s-a efectuat prin construirea de aripioare de prindere a filelor desprinse și completarea zonelor lacunare, folosindu-se hârtie japoneză mai groasă în metoda „la dublu”, datorită grosimii hârtiei (Fig.5). S-au croit forzașuri noi, iar părțile libere ale forzașurilor au fost păstrate și atașate corpului de carte prin aripioare, cel posterior prezentând diferite însemnări pe ambele părți (Fig.9). După restaurare, filele individuale au fost grupate separat într-un pachet ce urmează să fie lăsat împreună cu volumul.

Fig. 5, 6. Aspecte intermediare ale restaurării: completarea zonelor lacunare produse de rozătoare și coaserea fasciculelor la gherghef.

Coaserea blocului de carte s-a făcut cu fir din bumbac la gherghef, continuu și pe trei nervuri profilate, cu două lănișoare marginale (Fig.6), după înclieierea cotorului interior efectuându-se rotunjirea sa ușoară. Cotorul fost căptușit cu hârtie între nervuri și cu păstrarea aripioarelor pentru articulație, conform legăturii originale.

S-au croit și șerfuit corespunzător fragmentele de piele nouă, necesare pentru îmbrăcarea cotorului și a colțurilor. Astfel, scoarțele au fost îmbrăcate la colțuri în piele, apoi atașate corpului de carte prin intermediul nervurilor defibrate în evantai, cotorul exterior din piele formându-se bine pe nervuri și la capișoane. La exterior scoarțele au fost îmbrăcate într-un carton subțire velin, de culoare albastru închis adaptat cromatic, după care s-au lipit părțile fixe ale forzașurilor (Fig.7-8).

Fig. 7, 8. Legătura exterioară după restaurare.

Fig. 9. Completări la colțul superior și pe falș, după restaurare.

RESTORATION OF A 19TH CENTURY MANUSCRIPT CATAVASIER

Abstract

The 19th century manuscript is a volume of religious songs from the Byzantine Orthodox rite, written in the new hrisantic system. The book had a separate group of 45 individual leaves representing calligraphy drills and drafts.

The damage occurred especially on the bookbinding. In humid conditions many elements of it were detached and both boards were lost. The book had biological attack caused by *Aspergillus Ruber*, *Anobiidae* and rodents.

The treatment was done by mechanical detachment of the dirt deposits, washing the leaves, insisting on the surface of individual leaves. The restoration of pages was done with completion of the support gaps, preserving the moving parts of the original flyleaves. The sections were sewn with new flyleaves in the original system, rounding the inner spine, than corners of boards was covered with leather and also the outer spine, for coverings the boards using thick velin paper.